

Så blev Nord Stream ett storpolitiskt vapen

Rysslands invasion av Ukraina har kastat nytt ljus över energiinfrastrukturens stora strategiska betydelse. Fallet Nord Stream 1 och 2 visar vikten av att kunna hantera frågor om säkerhetspolitik och klimat parallellt, skriver två svenska forskare.

I början av juni offentliggjorde EU sitt sjätte sanktionspaket mot Ryssland sedan landet invaderade Ukraina. Paketet innebär att Rysslands möjlighet att exportera olja till EU kraftigt begränsas. Ett potentiellt sjunde sanktionspaket förväntas fokusera på gasexporten och skulle innebära ett betydande ekonomiskt avbräck för Ryssland. Många bedömare menar dock att EU:s stora behov av naturgas kommer att göra det svårt att få igenom sådana sanktioner.

En del av den ryska gasexporten har emellertid redan påverkats. Efter krigsutbrottet i februari valde Tyskland att dra in tillståndet för den då precis färdigställda naturgasledningen Nord Stream 2 och bolaget försattes i konkurs. Denna ledning som består av två drygt metertjocka rör, med start i Ust-Luga i Ryssland och anslutning i Lubmin i Tyskland, ligger därmed i dagsläget oanvänd på Östersjöns botten. Nord Stream 1, som togs i bruk 2011-2012 och som består av två motsvarande rör med samma dragning, förutom att den lämnar land i ryska Vyborg, har samtidigt fortsatt att leverera naturgas till den europeiska kontinenten. Just den här veckan är Nord Stream 1 avstängd för ordinarie underhåll – med planerad uppstart just idag den 21 juli – något som sällan brukar skapa rubriker. I det rådande läget har avstängningen dock medfört en rädsla i det gasberoende Tyskland för att ledningen inte kommer att öppnas igen. Om så blir Nord Stream 1 ett energipolitiskt vapen för Ryssland såsom Nord Stream 2 redan blivit för Tyskland.

Sverige har spelat en inte oviktig roll i tillkomsten av de båda naturgasledningarna. Sveriges och berörda kommuners hållning har dock förändrats på avgörande sätt mellan Nord Stream 1 och Nord Stream 2.

Under konstruktionen av Nord Stream 1 fick bolaget, med ryska Gazprom som huvudägare, möjlighet att hyra hamnen i Slite på Gotland för den kritiska utkeppningen av rördelar. Förutom nya arbetstillfällen på orten bekostade bolaget en omfattande upprustning av hamnanläggningen – en väsentlig ekonomisk investering som direkt kom lokalsamhället till del. Det var också så, som en ren affärssuppgörelse, som det hela ramades in av ledande lokala politiker och tjänstepersoner. De röster som höjdes kring säkerhetspolitiska risker avfärdades som uttryck för gammaldags rysskräck. Överlag var det också en typisk hållning i västra Europas länder vid den här tiden, medan länderna i östra Europa istället omedelbart uttryckte säkerhetspolitiska farhågor kopplade till infrastruktur-satsningen Nord Stream.

Diskussionen såväl i gotländsk kommunalpolitik som på nationell nivå i Sverige handlade snarare om hur försvarbart det var att bidra till skapandet av ny infrastruktur för ett fossilt energislag, givet våra åtaganden och ambitioner avseende klimatet. Kommunstyrelsen gjorde till och med ett yttrande mot själva gasledningen med hänvisning till att naturgas är ett fossilt bränsle, men godkände samtidigt alltså uthyrningen av hamnen till Nord Stream.

I andra läger, till exempel bland lokala miljöorganisationer och vissa boende i Slite, riktades oron mer mot hur Östersjöns känsliga havsmiljö skulle påverkas. Till exempel påtalades att bottensediment sannolikt skulle röras upp under rörläggningen, och att odetonerade minor och senapsgas från 1900-talets krig därmed skulle kunna skadas och sprida en mängd giftiga ämnen i vattnet. I samband med de miljökonsekvensutredningar som gjordes inför upprustningen av hamnen och iordningställandet av lagringsplatser för rör diskuterades också bland annat ifall muddringsmassorna kunde dumpas i havet och vilka kon-

Rördelar till Nord Stream 2 i Mukrans hamn utanför Sassnitz, 2020. Foto: Stefan Sauer / AP

sekvenser det i så fall skulle få, liksom hur befolkningen skulle påverkas av buller. Efter en långdragen kontrovers mellan olika kommunala organ godkände slutligen Miljödostolen planerna.

När Ryssland annekterade Krim 2014 ersattes den tidigare relativt sorglösa säkerhetspolitiska inställningen till Nord Streams närvaro på Gotland av osäkerhet. Inför konstruktionen av Nord Stream 2 sa Gotland därför nej till att vara värd för utkeppningen av rördelar, medan Karlshamn i Blekinge istället sa ja. Karlshamns representanter framhöll att deras hamn redan löpande tog emot fartyg med rysk besättning, och att de även hanterade energidepåer med ursprung i Ryssland. På samma sätt som de gotländska politikerna tidigare betonades i Karlshamn att uthyrningen var en strikt affärsrelation som innebar många lokala arbetstillfällen. Trots det valde hamnledningen att få till stånd ett avtal om att inga ryska fartyg skulle anlöpa hamnen med rördelar till Nord Stream 2, utan enbart fartyg med annan nationalitets flagg. Också i Karlshamn gjorde därmed det säkerhetspolitiska läget avtryck, om än i betydligt mindre utsträckning än på Gotland.

På grund av det kommunala självstyret var det både på Gotland och i Karlshamn upp till kommunerna själva att fatta beslut om att hyra ut sina hamnar, men inför Nord Stream 2 kopplades de kommunala övervägandena med ens mycket tydligt till den nationella säkerhetspolitiken och den svenska regeringens uppfattning i frågan. Karlshamn lyckades i det här sammanhanget behålla den åtskillnad man gjort mellan själva naturgasledningen och hamnuthyrningen, medan det för Gotland i fallet Nord Stream 2 inte längre var möjligt.

Frågan om naturgas som ett icke önskvärt fossilt energislag försvann i det här läget i princip helt ur debatten. Därtill hade den initiala oron för vilka konsekvenser den storskaliga infrastrukturen kunde ha för havsmiljön redan strukits från agendan i och med att miljökonsekvensbeskrivningen för Nord Stream 1 fått godkänt. Såväl de mer lokala miljöfrågorna avseende Östersjöns känsliga ekosystem, som de globala övervägandena om energival i förhållande till klimatförändringarna, blev därför i huvudsak utspelade av det mer akuta säkerhetspolitiska läget.

Nord Stream 1 och 2 är två bolag med olika ägarstrukturer, även om ryska Gazprom är huvudägare i båda. Den formella skillnaden mellan bolagen har fått ökad betydelse under de senaste månaderna. För Nord Stream 1 har det varit angeläget att distansera sig från Nord Stream 2, att

framhäva en internationell profil och visa hur bolaget framgångsrikt och pålitligt levererat naturgas under det senaste decenniet. I ett pressmeddelande från början av mars i år skriver bolaget att det inte är involverat i Nord Stream 2, inte belagt med några sanktioner och att kapaciteten att leverera naturgas därför är oförändrad. I bilden ingår föreställningen att parter med affärsförbindelser sällan hamnar i konflikt, en föreställning som är lätt att sympatisera med men som i fallet Nord Stream förstås inte riktigt övertygar. Sannolikt spelar bolagets image dock mindre roll när EU ska landa i ett beslut om eventuellt ytterligare sanktioner.

Hur energisituationen och beroendeförhållandet mellan olika länder sett ut i Europa om Nord Stream 1 aldrig realiserats kan vi bara spekulera i. Lika ovisst är huruvida kriget i Ukraina kommer att bidra till en förändring av den europeiska fossila energianvändningen på lång sikt. I dagarna har vi sett ett ökat intresse för utbyggd kärnkraft i Sverige. Även om det delvis beror på att Miljöpartiet inte längre sitter i regeringsställning visar det också hur energilandskapet ritas om i Sverige och internationellt på grund av kriget i Ukraina. Klart står i alla fall att kontroll över energiresurser och energiinfrastruktur utgör en avgörande maktfaktor i krig, vilket väcker frågor om hur de europeiska ländernas ledare idag värderar sina tidigare beslut avseende såväl Nord Stream 1 som Nord Stream 2. Internationell samverkan är ju i grunden något bra, dock givet att parterna respekterar det demokratiska systemet.

På Gotland har säkerhetsrutinerna i och kring strategiska hamnar – bland annat den i Slite – intensifierats på grund av omvärldsläget och i takt med att den militära närvaron på hela ön ökat markant. I Karlshamn fortsätter kommunen samtidigt att utveckla sin hamns civila funktioner delvis tack vare de investeringar och nya arbetstillfällen som rörhanteringen för Nord Stream 2 medförde. Bland annat är hamnen nu ett nav i godsstråket mellan Norden och Kina, via Ryssland. Vi kan därför också fråga oss hur lokala makthavare – i kommuner och lokalsamhällen – så här i backspegeln betraktar sina ställningstaganden kring de båda Nord Stream-projekten. Vad har varit värdefullt eller riskabelt ur ett lokalt perspektiv? Och vilket ansvar har det kommunala styret för globala utmaningar som säkerhetspolitik och klimatförändringar?

Framtiden får utvisa ifall Östersjön även framgent kommer hårbärgera en naturgasledning i bruk och en som ligger oanvänd, om rörledningarna kommer att transportera andra mer miljövänliga energislag eller kanske användas för något helt annat. Tydligt är hur som helst att infrastruktur inte är opolitisk, och att även lokala svenska makthavare i sitt vardagliga arbete har ett inflytande över internationell politik.

Verkligheten är nästan alltid mer komplex än politiska utspel gör gällande. Fallet Nord Stream visar att vi behöver kunna hantera flera geografiska nivåer parallellt; den lokala, den nationella och den globala. Vi behöver också kunna hålla minst två perspektiv i huvudet samtidigt; till exempel både säkerhetspolitiska överväganden och miljö- och klimatfrågor. Nord Stream har inte bara gått från att vara ett marknadsbaserat fredsprojekt till ett vapen i Ukrainakriget utan utgör också en investering i ett energislag vi snarast behöver välja bort.

Karin Edberg
Biträdande lektor vid Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet

Anna Storm
Professor vid Tema Teknik och social förändring, Linköpings universitet
understrecket@svd.se